

Hvad gemmer der sig bag tørklædet?

Tørklædet provokerer, skaber konflikt og kalder på stærke følelser. Det handler om islam, ligestilling og demokrati – og om den vestlige verdens måske umulige kamp for at forstå sig selv og det fremmede. Asterisk har talt med en antropolog og en samfundsforsker, der fra hvert deres teoretiske udgangspunkt afslører, hvad der gemmer sig bag tørklædekampen.

FOTO: POLFOTO

* ”Tøjet udgør en slags sprog, et sprog uden ord, et stille sprog, men et sprog, der tydeligt fortæller, hvorledes man gerne vil opfattes af den verden, der omgiver én”. Sådan skrev den danske etnograf Henny Harald Hansen i en bog fra 1979. Hun beskæftigede sig gennem årtier med klædedragtens kulturelle og symbolske betydninger, og under sine feltstudier i Irak og Bahrain i 1950'erne var det især kvindernes slør, der tiltrak sig hendes opmærksomhed.

For Henny Harald Hansen repræsenterede sløret de kurdiske og arabiske kvinders privilegerede position i de traditionelle muslimske samfund. I sin bog 'I skyggen af Kerbela' fra 1961 skriver hun, at Koranens regler er et værn for kvinden, og i en afhandling om de kurdiske kvinders liv slår hun fast, at slørets funktion er at beskytte kvinden, og at det er kvinderne selv, der ikke vil ses af fremmede. Det er altså ikke kvinden, der er lukket inde, men manden, der er lukket ude. Ved at tilsløre sig opnår kvinden sikkerhed, og sløret adskiller den tilslørede kvinde fra slavinder og prostituerede.

Henny Harald Hansens tolkning af sløret ville næppe vinde stor tilslutning i Danmark i dag. I den nutidige debat om det muslimske tørklæde er en mere almindelig udlægning, at sløret er symbol på kvindeundertrykkelse, og mens Henny Harald Hansen anså den vestlige indflydelse på de kurdiske kvinders liv – blandt andet i form af nye tanker om kvindefrigørelse – som en trussel mod deres beskyttede tilværelse, fremhæver mange debattører i

nutidens debat om tørklædet, at vestlige normer og værdier er et gode, som også muslimske kvinder bør have adgang til. De muslimske kvinder bør derfor hjælpes i en frigørelsesproces, hvor det at 'smide tørklædet' markerer individuel frihed og selvstændiggørelse.

Men hvorfor tolkes det muslimske tørklæde så forskelligt med forholdsvis få års mellemrum? Og hvorfor kalder det på så stærke følelser? Asterisk har spurgt antropolog Ole Høiris, docent ved Afdeling for Etnografi og Antropologi, Aarhus Universitet, og Birte Siim, cand.scient.pol. og professor ved Institut for Kultur og Globale Studier, Aalborg Universitet. Ole Høiris har skrevet en lang række artikler og bøger med hovedvægt på Vestens forhold til 'de fremmede', og Birte Siim har især koncentreret sig om kvinde- og kønsforskning samt forskning i multikulturalisme, globalisering, demokrati og medborgerskab. Begge bidrager til en tværfaglig antologi om tørklædet og dets betydning, som udkommer på Aarhus Universitetsforlag til oktober.

Tørklædet er en oplagt kampzone

Ole Høiris er enig med Henny Harald Hansen i, at tøj udgør en form for sprog. Med udgangspunkt i antropologen Clifford Geertz ser han det muslimske tørklæde som et kulturelt symbol, en form for kode, som afsendes med henblik på at markere noget bestemt, fx ærbarhed, religiøsitet, frihed og ikke mindst køn. ▶

” Burka-debatten løb helt af sporet. Men tørklædedebatten har fået flere nuancer de seneste ti år. Dele af debatten kan også bidrage positivt til anerkendelse af og respekt for mindretal. Det gjaldt fx debatten om Miss Tørklædekonkurrencen i Danmarks Radio.

Professor Birte Siim

”Vi vurderer fx en persons alder ud fra vedkommendes påklædning, og vi afkoder også tøjet som udtryk for politiske standpunkter eller erhvervsmaessig tilknytning. Tidligere ville en studerende fra økonomi og jura typisk gå i jakkesæt, mens studerende fra humaniora gik med sweater og cowboybukser,” siger Ole Høiris.

”Afsenderen af signalet vil normalt antage, at modtageren forstår koden, og kan afsender og modtager forstå hinanden, taler man om, at de har en fælles kultur. Spørgsmålet er, om man kan sige, at vi har det i en globaliseret verden, hvor befolkningsgrupper, som før levede geografisk adskilt, nu bliver konfronteret med hinanden – og dermed med nye koder. Forstår en afrikaner fx, hvad en klaphat symboliserer? Og forstår vi, hvad en muslimsk kvinde, der går med tørklæde, ønsker at signalere? Alene blandt muslimske kvinder i Danmark er der mange grunde til at gå med tørklæde. Der er eksempler på unge kvinder, som vil sende et signal om oprør til deres forældre, mens andre med tørklædet signalerer tilslutning til en livsform, vi vil kalde patriarkalsk.”

Det nye er ifølge Høiris, at vi med den muslimske tilstedeværelse i Danmark bliver udfordret til at forholde os mere direkte til tørklædet som symbol.

”Med indvandringen til Danmark – og islam som en del af et nyt globalt trusselsbillede – opstår der nye spændinger og dilemmaer. Nu bliver tørklædet tillagt en betydning som symbol på politisk islam, modstand mod de universelle menneskerettigheder, kvindeundertrykkelse og meget andet. Det aktualiserer en flere tusinde år gammel tradition for, at vi i Vesten bruger modstillingen med de fremmede til at forstå os selv.”

”Sløret har fra gammel tid været symbol på vores fascination af det muslimske harem og seksualiteten der og på vores forestilling om undertrykte kvinder og barbariske traditioner blandt de fremmede. Men der er måske den historiske tilfældighed i det, at de mange familiesammenføringer blandt indvandrerne for alvor tog fart i 1970'erne, samtidig med at kvindebevægelsen blev aktiv. Tørklædet blev en oplagt kampzone, fordi det er et synligt udtryk for det anderledes og et symbol, som tages med ud i det offentlige rum,” vurderer Høiris.

”Desuden er alle parter i konflikten enige om, at tørklædet er det sted, kampen skal stå. Hvis alle muslimske eller alle ikke-muslimske danske kvinder indtog den holdning, at tørklædet blot er et stykke stof, som de ikke gider diskutere, ville det miste sin kraft som konfliktsymbol. Men mange muslimske kvinder er klar over, hvilken effekt det kan have at iføre sig tørklædet og bruger det bevidst til at sende bestemte signaler – og dermed holder de gryden i kog. En del muslimske kvinder bruger også tørklædet i en argumentation, hvor de hævder, at den vestlige kvinde er underlagt en ny form for undertrykkelse, fordi hun konstant via sin påklædning forsøger

at påkalde sig mandens blik. Man kan sige, at de argumenterer på linje med Henny Harald Hansen,” siger Høiris.

Vesten og de fremmede

Han påpeger, at der siden antikken har været to tilgange i Vestens tænkning om de fremmede, nemlig den universalistiske og den partikularistiske. Ifølge den partikularistiske findes der forskellige kulturer med specifikke udtryksformer og forhold, som kun kan forstås ud fra den kulturelle kontekst, de er opstået i. Det giver derfor ingen mening at sammenligne kulturer for at forstå de andre. Omvendt tager den universalistiske tilgang udgangspunkt i, at alle mennesker har en fælles natur, og at analysen af forskelle derfor kan give en dybere og universel indsigt i mennesket, samfundet, udviklingen, civilisation og forfald. Både den universalistiske og den partikularistiske tilgang findes i to former; den mest almindelige fremhæver den egne kultur eller civilisation som menneskehedens hidtil bedste livsform, mens en lidt mere usædvanlig form bruger det primitive, simple og fremmede som inspiration til at kaste et kritisk blik på egen kultur og civilisation, forklarer Høiris.

I forskellige epoker har enten universalistiske eller partikularistiske strømninger domineret. Romantikken var fx stærkt præget af en partikularistisk tilgang, mens perioden siden 1960'erne har været præget af universalisme, hvilket bl.a. har givet sig udtryk i fokus på individuelle menneskerettigheder. Men både før og nu blandes de to tilgange ofte, endda i argumentationen hos den enkelte tænker eller debattør.

”Henny Harald Hansen var på den ene side partikularist, fordi hun mente, at de kurdiske kvinder levede i en fundamentalt anderledes kultur, som skulle forstås på sine egne præmisser. Men samtidig målte hun deres liv som kvinder på en universel skala, hvor hun mente, at de havde et bedre kvindeliv end den vestlige kvinde, fordi de levede i større tryghed, mens hun fx selv oplevede, hvor barsk tilværelsen som enlig mor kunne være i Vesten,” forklarer Ole Høiris.

”I dag gør det samme sig gældende i debatten, blot med den forskel, at det nu er de muslimske kvinder, som ifølge mange feminister anses for at have det dårligste liv. Feministerne trækker det universalistiske kort med individuelle menneskerettigheder. Men samtidig har de et problem med at forklare, hvorfor nogle kvinder tilsyneladende frit vælger tørklædet. Har de så ikke den iboende trang til frihed, som menneskerettighedstænkningen forudsætter, at alle mennesker har tilfælles?,” spørger Høiris.

Spørgsmålet er et af mange, der har præget debatten om tørklædet i mange europæiske lande. Birte Siim har været med til at kortlægge tørklædedebatten i otte lande i et stort forskningsprojekt, VEIL, der løb fra 2006 til 2009. Et spørgsmål, der gik igen i samtlige lande, var, hvorvidt staten skal lovgive om brugen af tørklæde i det offentlige rum, og her har Danmark, på trods

af sin stramme migrations- og integrationspolitik, hidtil haft en ret liberal praksis, understreger Birte Siim.

”Men forbuddet mod, at juridiske dommere bærer religiøse symboler, er muligvis et brud med denne tilgang. Desuden skiller Danmark sig ud som mindre liberalt end fx Norge, idet de danske arbejdsgivere siden en Højesteretsdom i 2005 har haft lovmæssig hjemmel for at forbyde tørklæder i private virksomheder. Et tilsvarende ønske fra norske arbejdsgivere blev afvist af det norske Ligestillings- og Diskrimineringsombud, fordi det ifølge Ombudet ville være diskrimination af et religiøst mindretal, da sådan en mulighed for at forbyde tørklæder ville ramme muslimske kvinders arbejds-markedsdeltagelse og derfor ville være udtryk for indirekte diskrimination af kvinder,” forklarer hun.

Siim finder, at den norske afgørelse er et godt eksempel på, hvordan universelle principper om social lighed og kønligestilling på den ene side og etnisk ligestilling og religionsfrihed på den anden side kan forenes, hvis majoriteten er parat til at forhandle og gå i dialog med minoriteten. Ifølge Ole Høiris er tørklædedebatten derimod et lysende eksempel på den lange tradition for, at det aldrig for alvor lader sig gøre at forene partikularistiske tilgange, der lægger vægt på kulturel forskellighed, og universalistiske tilgange, der betoner den individuelle frihedstrang og -ret.

”Der vil altid være en spænding og modsætning mellem universalisme og partikularisme. For tiden ser vi, at den multikulturalistiske tilgang, der er et udtryk for partikularisme, står stærkt. Det bekymrer mig, for den kan forstærke berøringsangsten over for de udfordringer, globaliseringen stiller os over for,” siger han.

Som eksempel nævner han dilemmaet mellem forældrenes ret til at bestemme over deres børn og statens forpligtelse til at ruste børnene bedst muligt til at blive borgere i et samfund præget af store krav til omstillings-evne og både sociale og faglige færdigheder.

”Hvornår skal staten gribe ind for at sikre, at børnene ikke bliver samfundstabere? Der er jo forældre, der i realiteten ødelægger deres børns fremtidsmuligheder, fordi de ikke forstår, hvad det er for et samfund, deres børn skal leve i.”

Debatten om den slags spørgsmål kan nemt drukne i debatter om fx tørklæder, mener Høiris: ”Forældre, hvis døtre går med tørklæde, kan sagtens være fuldt bevidste om de krav, livet i en globaliseret verden stiller, og gøre alt for at ruste deres børn til dem, mens familier, hvis døtre ikke bærer tørklæde, kan agere modsat. Så det er ærgerligt, at tørklædet fylder så meget som symbol på modsætning og konflikt, at det skygger for andre, væsentligere ting. Men så længe alle parter er enige om at fastholde tørklædet som konfliktsymbol, forsvinder tørklædedebatten ikke, og jeg ser ikke nogen tegn på, at det ændrer sig,” siger han.

Birte Siim mener ikke, at tørklædedebatten nødvendigvis skal tolkes som en kamp mellem partikularisme og universalisme, snarere som udtryk for en spænding mellem forskellige universelle principper. Men hun er enig med Høiris i, at tørklædedebatten ofte er udtryk for populisme og symbolpolitik, der risikerer at skygge for andre vigtige debatter. ”Burka-debatten løb fx helt af sporet,” siger hun, men tilføjer, at tørklædedebatten har fået flere nuancer de seneste ti år. ”Dele af debatten kan også bidrage positivt til anerkendelse af og respekt for mindretal. Det gjaldt fx debatten om Miss Tørklæde-konkurrencen i Danmarks Radio,” siger Siim.

Af Malene Fenger-Grøndahl
Asterisk@dpu.dk

Læs mere:

Henny Harald Hansen: 'I skyggen af Kerbela', 1961.

Henny Harald Hansen: 'Tøj, der er anderledes', 1979.

Ole Høiris: 'Antropologien i antikken', 2001.

Ole Høiris: 'Antropologi i Middelalderen og Renæssancen. Kristendommen, teologien og de fremmede', 2006.

Birte Siim: 'Multikulturalisme, medborgerskab og køn. Nye ligestillingsdilemmaer'. Tidsskriftet Politik, 2007.

Birte Siim: 'Populismens grænser: Køn, demokrati og anerkendelse af forskellighed'. Tidsskriftet Vision, 2010.

VEIL – ET EUROPÆISK PROJEKT OM TØRKLÆDER, SAMFUND OG POLITIK

VEIL – 'Values, Equality and Differences in Liberal Democracies. Debates about Muslim Women's Headscarves in Europe' er titlen på et EU-projekt, der omfatter otte europæiske lande: Østrig, Frankrig, Tyskland, Holland, England, Danmark, Grækenland og Tyrkiet. Projektet, der løb fra 2006-2009, havde til formål at undersøge debatter om det muslimske tørklæde samt politiske og juridiske reguleringer på blandt andet arbejdsmarkedet og i det offentlige rum.

www.veil-project.eu

TØRKLÆDET SOM TEGN

Birte Siim og Ole Høiris bidrager begge til en tværfaglig antologi, der udkommer på Aarhus Universitetsforlag til oktober. Antologien får titlen 'Tørklædet som tegn. Tilsøring og demokrati i en globaliseret verden'. Den er redigeret af Inge Degn og Kirsten Molly Søholm og indeholder bidrag af otte forskellige forfattere, som fra hver deres faglige vinkel skriver om tørklæder og tilsøring, demokrati og globalisering.

www.unipress.dk

OLE HØIRIS

Antropolog og docent ved Afdeling for Etnografi og Antropologi, Aarhus Universitet. Han har skrevet en lang række artikler og bøger med hovedvægt på Vestens forhold til 'de fremmede', bl.a. 'Antropologi i Middelalderen og Renæssancen'.

BIRTE SIIM

Cand.scient.pol. og professor ved Institut for Kultur og Globale Studier, Aalborg Universitet, tilknyttet Freia - Center for Kønsforskning. Hun har især forsket i multikulturalisme, kvinde- og kønsforskning samt globalisering, demokrati og medborgerskab. Hun har deltaget i EU-projektet VEIL, der kortlægger debatter om muslimske tørklæder i otte europæiske lande.